

Elementi ekološke strukture Genesisisa

Ivan Cifrić

Filozofski fakultet, Zagreb

Sažetak

Kršćanstvo je dio zapadnoeuropske civilizacije i na određen način suodgovorno je za ekološku dramu čovječanstva. Postoje jednostrane optužbe judejsko–kršćanske tradicije koje posežu za argumentacijom u biblijskoj misli. Prema autorovom mišljenju takva argumentacija nema legitimitet argumentirane kritike uloge kršćanstva u stvaranju mita antropocentrizma.

Istraživanje biblijske misli može poslužiti za kritičku analizu suvremenih ekoloških perspektiva čovječanstva upravo time što se u Genesisu otkrivaju njezini bitni elementi. Genesis sadrži idealnu sliku svijeta, za razliku od realnog svijeta. Biblijska misao sadrži ideju stvaranja i oslobađanja — kako idealnotipski tako i historijski. Prema autorovom mišljenju u Genesisu se mogu jasno prepoznati ekološke strukture.

Čovjek je kušanjem plodova (zabranjenog) "drveta znanja dobra i zla" prekršio Božju zapovijed i zato je kažnjen progonom iz idealnog svijeta pa postaje su–stvaralac na ovom (čovjekovom) realnom svijetu. Međutim, čovjek je zadržao idealnu sliku svijeta u svojem genetskom kodu. Zato je sposoban stvarati novu sliku svijeta i sliku novog svijeta.

Osim "drveta znanja dobra i zla" postoji u Edenskom vrtu i "drvo života". Jedno simbolizira moralni poredak, a drugo genetski poredak. Danas je čovjek u iskušenju da zahvati plod "drveta života". Slijedi li ga kazna izgona i iz toga svijeta? Da bi gradio novi svijet čovjek mora, a za to je sposoban, projekтивно misliti mora biti odgovoran prema genetskoj strukturi.

Ključne riječi: antropocentrizam, Biblija, ekološke paradigme, ekološke perspektive, Genesis, kršćanstvo, slika svijeta, teologija stvaranja

ELEMENTI EKOLOŠKE STRUKTURE GENESISISA

U razvitku industrijske civilizacije utjecaj kršćanstva je nezaobilazan.¹ Štoviše, smatra se da je kršćanstvo u duhovnofilozofskom smislu, osim Rima (pravne tradicije) i antičke filozofije, bitna komponenta zapadnoeuropske, a time i svjetske povijesti. U tom kontekstu se, u objašnjavanju **suvremene ekološke drame**, kršćanstvo dovodi u svezu s njezinim uzročnicima. Temeljno pitanje koje iz toga proizlazi jest: **da li je kršćanstvo (su)odgovorno za ekološku krizu?** Ako jest, u čemu je njegova (su)odgovornost? Ako nije (su)odgovorno, čime ga se "optužuje" za ekološku odgovornost?

Naš je cilj analizirati upravo one sadržaje za koje se kaže da predstavljaju osnovu utjecaja kršćanske tradicije na suvremenu ekološku krizu. Najbitnije u "optužbama" kršćanstva svodi se na kritiku postojanja i poticanja **antropocentrizma**. Antropo-

1 Članak je dio većega teksta radenog u sklopu projekta *Socijalnoekološki aspekti razvoja*.

centrizam se u tom svjetlu najčešće povezuje s temeljnim mislima iz Genesisisa, tj. polazi se od biblijskih korijenja. Pri tome se Genesis uzima paradigmatički, a osobito stav 1,28 (Amery, 1972; Moltmann, 1987).

Motiv naše analize Genesisisa i nekih temeljnih stavova u njemu jest u preispitivanju te kritike judejsko–kršćanske tradicije na njezinom izvorištu. U tom smislu radi se o **znanstvenom problemu** s dodirnim točkama u sociologiji religije i socijalnoj ekologiji. Ali nije riječ samo o znanstvenom problemu. Pojedine znanosti a time i socijalne znanosti, ne mogu same odgovoriti na to pitanje. Ne zbog ograničenosti disciplina, nego i zbog samog predmeta koji izlazi iz njihovog polja istraživanja. Stoga je neminovno da se tim problemima bavi i suvremena **teologija**.

Pri razmatranju odnosa kršćanstva i ekološke krize potrebno je razlikovati **misaoni kontekst** kršćanskog učenja od praktičkog **duhovnog utjecaja** i učenja. Misaoni kontekst i njegovo značenje na duhovne obzore i filozofsko–teološku tradiciju tu se čini značajnijim, budući da se u njemu mogu analizirati temeljne ideje o svijetu i čovjeku, o Bogu i svijetu, te o čovjeku i Bogu u kontekstu problematike stvaranja.

U ovom članku **ograničavamo se** samo na jedan, mali, ali vrlo bitan moment u traženju odgovora na pitanje odnosa kršćanstva i suvremene ekološke krize – na problematiku iz biblijskih izvora, osobito na Genesis. U tom smislu polazimo od teze o dualističkoj slici svijeta i od pitanja **da li je slika idealnog svijeta zapravo slika konfliktnog svijeta**, tj. da li je svijet koji je Bog stvorio idealan svijet ravnoteže, a ovaj naš svijet njegova loša kopija, ili je već svijet koji je stvorio Bog potencijalno konfliktan, pa otuda i konfliktnost ovoga svijeta. U kakvom su oni odnosu?

U Genesisisu se mogu pratiti **dva plana**. Prvi je koncept **sadržaja** koji se može eksplicirati tekstualnom analizom – hermeneutičkim pristupom. Eksplicacija se time prezentira kao svojevrsna utopija u odnosu na čovjekov položaj, u kojoj se mogu otkriti i analizirati strukturni elementi. Glede toga i ovaj članak nastoji pokazati elemente ekološke strukture idealnog svijeta u Genesisisu. Drugi plan odnosi se na **historijsku** problematiku Genesisisa. Taj aspekt nije ovdje analiziran, tj. nije se ulazilo u interpretaciju sadržaja Genesisisa (a i drugih tekstova) u povijesnom iskazu i značenju, niti u komparaciju različitih biblijskih izvora.

U tom istraživanju polazimo od uvjerenja da se mogu otkriti ne samo ekološki elementi u strukturi Genesisisa, nego, štoviše, da se može pokazati postojanje **ekološke strukture Genesisisa**. To je dobrim dijelom u skladu s tezom o potrebi reinterpretacije problema **stvaranja**. Suvremena teologija uzima u obzir poteškoće tradicionalne teologije stvaranja i ideju otkrivanja Božje ekološke strategije.

Prihvaćajući suvremene interpretacije transcendentnosti i imanentnosti Boga u ovom svijetu, u metodičkom smislu smo pošli od koncepcije **dualističke** interpretacije Genesisisa. Za taj pristup smo se opredijelili stoga što je, čini se, primjerenije pokazati neke elemente ekološke strukture Genesisisa, kao i suvremene konflikte civilizacije i čovjekove dvojbe u rješavanju ekološke krize. Teorijsku pretpostavku metodičkog dualizma formulirali smo preko dualne strukture svijeta: socijalne (kulturne) i prirodne (biološke, genetske), tj. cjeline kulturnog i socijalnog oikosa. Takvu strukturu prepoznajemo u Genesisisu preko "drveta znanja dobra i zla" i "drveta života".

I. Tvorac je izvan i prije svijeta. Bog stvara svijet ex nihilo, i od početka, a "u početku stvori Bog nebo i zemlju". Kao tvorac on se nalazi izvan svijeta. Svijet je njegov predmet stvaranja iz čega proizlazi i primaran odnos (Gen 1), relacija između Boga i svijeta: "I duh Božji dizaže se nad vodom" (Gen 1,2), "i rastavi vodu pod svodom od vode nad svodom" (Gen 1,7). Bog je izvan vode, zemlje, bezdana i tame. I ne samo u Genesisisu nego i na drugim mjestima potvrđuje se njegovo postojanje prije svijeta,

za vrijeme svijeta i poslije svijeta: on je "prvi i posljednji" (Otkr 1,17), "alfa i omega, prvi i posljednji" (Otkr 1,10; 22,13), "onaj što jest" (2 Mojs 3,14), "u početku bješe riječ i riječ bješe u Boga, i Bog bješe riječ" (Iv 1,1), itd. Bog je stvorio svijet, uredio njegove unutarnje odnose i odmorio se.² U taj svijet on više ne intervenira u smislu njegova osobnog stvaranja. Čovjek, njegova kreatura, blagoslovom dobiva "ovlasti" i sposobnosti stvaranja u njegovom, čovjekovom svijetu i su-stvaranja u Božanskom svijetu.

II. Temeljna relacija Gen 1 jest Bog – svijet. Svijet kao njegovo djelo i čovjeku dokaz njegova postojanja.

To ne znači da je Bog samo transcendentan jer svijetu ontologijski prethodi. On je svijetu i imanentan. Bog se šeće vrtom Edenskim, obraća se zmiji, Adamu i Evi (Gen 3,8; 3,9; 3,11; 3,14; 3,16; itd.); (U Genesisu i Bog je isključivo transcendentan.). U našem pristupu transcendentnost i imanentnost označavaju jednu vrstu dualizma u razmatranju ekološke strukture Genesisisa.

To je slika Subjekta i objekta, koncept utopije, idealan svijet. U Biblijskim izvještajima mogu se definirati i druge relacije. Odnos **Čovjek – Bog** još ne postoji. Komunikacija je naime jednostrana. Bog se obraća čovjeku a) blagoslovom i b) riječju (Gen 1, 28) koja ima značenje zapovijedi. Svaka riječ gospodara je zapravo zapovijed, ma u kakvom tonu bila izrečena. Moltmann (1985:43) smatra da se zapovijed u smislu vladanja u Genesisu nalazi jedino u stavu 1,26: "... da načinimo čovjeka po svojem obličju, kao što smi mi, koji će biti gospodar od riba morskih i od ptica nebeskih i od stoke i od cijele zemlje i od svih životinja što se miču po zemlji". Bog se tu odnosi kao apsolut. Čovjek je kreatura Božja (Gen 1,27) ali i kao takva u idealnom svijetu Božjem još nije stvaralac. Tek nekim čovjekovim aktom prema svijetu počinje njegov odnos prema Bogu. Čovjekovo aktivno odnošenje utemeljeno je njegovim sposobnostima da "stvara", jer je na sliku i priliku Božju. Zato je čovjekov aktivni odnos prema svijetu zapravo odnos prema djelu Božjem. Obraćanjem čovjeka prema Božjem djelu otpočinje i njegov odnos prema svojem stvaraocu, kao odnos dvaju subjekata: Boga (S) i čovjeka (s), ali ne i kao partnera u cjelini svijeta.

O partnerstvu se može govoriti onda kada čovjek sebe smatra dostojnim i moćnim izmijeniti ovaj svijet (bilo u pozitivnom smislu bilo u destruktivnom) a to znači da "stvaranje" mora biti i oslobađanje, a stvaranje kooperacija. U protivnom i jedno i drugo pretvaraju se u ideologije. Čovjekovi napori da stvori idealan svijet polazili su od popravljjanja do negiranja Božjeg, za čovjeka realnog svijeta, pa su stvarali utopije (idealne slike svjetova npr. Platon) ili pak polazi od negiranja samoga Boga (npr. marksizam). Time se potiskuje ontološko a ističe historijsko značenje stvaranja. Idealni svjetovi, utopije, žele dokazati stvaralačke sposobnosti čovjeka – njegovo "stvaranje". One su ujedno postale danas i dokaz da čovjekovo "stvaranje" može izazvati i katastrofalne posljedice za čovjekov svijet. One doduše time ne mijenjaju sliku Božjeg idealnog svijeta (Gen 1). No mogu satrti ovaj svijet unatoč Božjem obećanju da to neće dopustiti iako je čovjek zločest (Gen 6,18; 9,9–17) i poljuljati vjeru u Boga iskustvenim putem.³

2 Motivi i namjere Božje u stvaranju svijeta čovjeku su nepoznate. Bez obzira da li *creatio ex nihilo* sadrži i motive ljubavi ili usamljenosti, postoje i teze da je glavni cilj Božjeg stvaranja bio odmor (Sabat). To ne znači da se Bog umorio i da mu je potreban odmor već da stvaranju – aktu promjena – ima i kraj, da nije uputno trajno "stvarati" i time povećavati entropiju.

3 Tradicionalna teistička predodžba Boga kao onipotencije koji je stvorio svijet iz ništa i ponovno ga može baciti u ništa, usko je povezana s tjeskobom suvremenog čovjeka zasnovanoj na (na primjer) atomskoj moći velesila koje mogu baciti svijet na početak ili u ništa. Čovjek kojemu prijete opasnost opstanka od rezultata vlastitog stvaranja teško da će duboko vjerovati u onoga Boga koji ima iste ili slične takve osobine (Sölle, 198:43).

Bog i čovjek ne komuniciraju u Gen 1. Komunikacija se uspostavlja kasnije nakon stvaranja "čovjeka od praha zemaljskog" (Gen 2,7) — Adama. Prvo obraćanje čovjeku je dozvola upotrebe Edenskog vrta (Gen 2,9) i njegovih plodova (Gen 2,16) i zabrana plodova "drveta znanja dobra i zla" (Gen 2,17) i "drveta života" (Gen 3,22). Prijetnja smrću i dozvola uživanja prvo je obraćanje Boga svojoj kreaturi — čovjeku od praha — Adamu i ujedno prvo eksplicitno ograničenje čovjekove slobode. Uvjet blagodat i slobode je poslušnost naredbi i pravila.

Također i odnos **čovjek — svijet** ne postoji u Gen 1. kao svjesni odnos čovjeka prema drugim bićima. Životinjski svijet postoji za sebe, kao i biljni. No, uspostavljen je trajan suživot među njima. Čovjek jedino koristi neposredno plodove (sjemenarke) biljaka. Ta se slika opće ravnoteže mijenja stvaranjem čovjeka od praha zemaljskog kojega Bog namjesti u vrt da ga radi (Gen 2,15) odnosno njegovim prokletstvom (Gen 3,17) i izgonom iz Edenskog vrta (Gen 3,23). Između čovjeka i životinje nije stvoren nikakav pakt niti mir. Štoviše između njih postoji i neprijateljstvo. Čovjek ih može koristiti za hranu: one ga se boje, zmija simbolizira svijet životinjske mržnje, itd. No, čovjek je odgovoran za njihov opstanak, jer je ipak uz njih vezan i njegov opstanak. Mir je sklopljen samo između čovjeka i Boga, na Božji prijedlog i zavjet.

Čovjek stvoren od praha (Gen 2,7) i sve živo dobio je povlasticu da **imenuje** svaku vrstu (Gen 2,18) i ne samo imenuje već i da utvrdi postoji li mogućnost održanja te vrste. Adam je naime utvrdio da za sve vrste postoji i muško i žensko samo za sebe nije pronašao (Gen 2,20). To je preostala zadnja briga Božja u stvaranju. Uostalom Bog nije dao čovjeku niti blagoslov niti sposobnost da stvara svoju partnericu — ženu. Ženu je stvorio Bog da čovjek ne bude sam bez druga (Gen 2,18) i to od Adamova rebra (Gen 2,22). Taj čin asocira na dvije stvari. Prvo, samo se vrsta može i treba reproducirati (unutar) između sebe. Ta reprodukcija ostavljena je čovjeku u nasljeđe. Svako drugačije reproduciranje Bogu nije milo (Gen 6) i čak je kažnjivo (Sodoma i Gomora). Način na koji Bog stvara ženu asocira nas na kloniranje. Ono nije čovjeku blagoslovljeno niti dopušteno (zabrana pristupa "drvetu života"). Upravo u tome jest čovjekovo novo iskušenje u suvremenoj znanosti i konflikt između ljudskih potencijala i etičkih načela, poglavito u znanosti.

Nakon grijeha čovjekova i uništenja (potopa) Bog dopušta čovjeku šire ovlasti nad živim svijetom, blagoslovom Noe i sinova: "I sve zvijeri zemaljske i sve ptice nebeske i sve što ide po zemlji i sve ribe morske neka vas se **boje i straše**; sve je predano u vaše ruke" (Gen 9,2). "Što se god miče i živi neka vam bude za jelo, sve vam to dadoh kao zelenu travu" (Gen 9,3).

Izgon iz raja za čovjeka je značio kaznu Božju ali i još nešto. Čovjek je morao radom stvarati (Gen 3,19) svoj svijet od zemlje korova i trnja (Gen 3,18) i tako ujedno formirati odnos prema tom svijetu. Međutim, čovjek je zadržao i sliku Edenskog vrta kao idealan svijet u svojoj svijesti. Ta slika ("sjećanje") može mu poslužiti u stvaranju svojega mogućega svijeta i njegovom transcendiranju. (On je postao svjestan da svojim radom može samo ograničeno transformirati svijet i da ne može njime upravljati; da postoji i drugi život i načelo suživota u svijetu; da mora uspostavljati globalnu ravnotežu u svojem svijetu; da postoji hijerarhija važnosti ali i odgovornosti u svijetu; da mora stalno stvarati red ali može proizvesti i nered; da je on jedini obdaren znanjima koja nosi iz Edena koja ga oslobađaju muka teškog života ali i opterećuju većom odgovornošću; znade što je dobro a što je zlo, zna da nije vječan ali još ne zna da li ima nade za povratak u Eden ili je dominium terrae zauvijek izgubljeno. Čovjekov ideal, potaknut Edenskom slikom, je povratak u Eden ali uz iskupljenje — čvrstu vjeru i obećanje Božjeg sina o spasenju.)

Tako se može u biblijskim izvorima pronaći uporište za trajan dualizam svijeta: Edenski vrt – Zemaljski vrt, svijet transcendencije i svijet imanencije. Postojanje Edenskog i Zemaljskog vrta pokazuje odnos između utopije i stvarnosti. U Gen 1 dana je utopijska slika svijeta s njegovim poretkom, a u Gen 9 druga (realistička) slika čovjekovog svijeta s njegovim poretkom. U Gen 9 sve je izgubljeno od Edenskog vrta (Ebach 1989:110–117) osim blagoslova Božjeg. Obilježja se mogu rezimirati:

1. Život kao takav nema isto značenje. Čovjekov život (kao vrsta) vredniji je od ostalih života. Životinje se boje čovjeka! (Gen 9,2). Njihov opstanak ovisi o čovjeku.

2. Čovjek je dobio odriježene ruke glede ponašanja prema svemu na Zemlji "... sve je predano u vaše ruke" (Gen 9,2).

3. Čovjek je prestao biti vegetarijanac. On smije jesti meso, ali ne krvavo tj. s dušom (Gen 9,4). Nakon općeg potopa zavladała je nestašica hrane. Čovjek se mogao prehraniti ako u svojem životu nešto izmijeni. Tako je čovjeku blagoslovljeno i meso ali pod određenim uvjetom. Čovjeku je dano na vlastitu odgovornost da racionalno postupi u prehrani i ne uništi reproduktivnu osnovu. Čovjek je morao štedjeti i obnavljati izvore svoje hrane. Istodobno mu je dopušteno jesti meso ali ne krvavo. Životinje jedu krvavo meso ubijajući druge životinje kako bi se održale. Istodobno je dana zabrana za ljudsko meso kao hranu. Između opstanka čovječe vrste, kao i drugih vrsta, i nestašice hrane načinjen je dakle kompromis, popuštanje strogih pravila. "Ali ne jedite mesa s dušom njegovom, a to mu je krv" (Gen 9,4). "Jer ću i vašu krv, duše vaše, iskati; od svake ću zvijeri iskati; iz ruke samoga čovjeka, iz ruke svakoga brata njegova iskaću dušu čovječju" (Gen 9,5). "Ko prolije krv čovječju, njegovu će krv proliti čovjek: jer je Bog po svojem obličju stvorio čovjeka" (Gen 9,6).

4. Ponovna zapovijed, uz blagoslov, da se čovjek rađa i napuni zemlju (Gen 9,7); autoritativan nastup.

5. Zavjet (ugovor) – prije obećan (Gen 6,18) – između Boga i odabranog: Noa i njegovi potomci (Gen 9,9).

6. Zavjet Boga sa svim živim na Zemlji koje je s čovjekom dovijeka (Gen 9,12). To je zavjet sa životom kojega je u Gen 1 stvorio Bog – sa svime na Zemlji. Tako je uspostavljen mir u novoj ravnoteži. Čovjekova ovlast da je sve u njegovim rukama može značiti da Bog sklapa mir sa svime živim (dakle samo s onim živim) koje je, prema čovjekovoj volji, "do vijeka". Ono što čovjek otkloni iz svijeta nije uračunano u ugovor mira.

7. Plodovi čovjekovog rada (vinograd) čovjeka (Gen 9,21) opijaju a on u pijanom stanju ne vodi računa o svojem ponašanju. Pijanstvo se danas odnosi na opijenost društva njegovim plodovima, a ne samo na individualnu (pojedince).

Božji zavjet – ugovor sa svijetom: Bog je potom kaznio nevaljalstvo ljudskog roda, njegovu izopačenost. Noa je selekcionirao sve bilje i životinje kako bi se održala ravnoteža i struktura živoga na Zemlji (Gen 7,7; 7,8; 7,9). Ali kazna za nedjela i protiv Božje zapovijedi nije bila opće uništenje ljudskog roda, iako se Bog pokajao što je stvorio čovjeka na Zemlji. "I Gospodin videći da je nevaljalstvo ljudsko veliko na zemlji i da su sve misli srca njihova svagda samo zle (Gen 6,5). Pokaja se Gospodin što je stvorio čovjeka na zemlji i bi mu žao u srcu" (Gen 6,6). Milost koju je Noa našao od Boga – obećani zavjet (Gen 6,18) otvorila je put u **novi svijet**. Potopom je uništen jedan svijet a novi svijet Bog uređuje tako što omogućava čovjeku proširenje prehrane i na životinje, traži od ljudi da se širi njihovo potomstvo na Zemlji. Tada Bog obećava svoj mir s ljudskim rodом. "A ja evo postavljam zavjet svoj s vama i vašim sjemenom nakon vas" (9,9) i ne samo zavjet s čovjekom nego i sa svim životom (pticama, životinjama ...) koji je Noa odabrao da ne propadne u potopu" (Gen 9,10). Kao znak

toga ugovora između Boga i Zemlje odabranog svijeta, kojega je on početno stvorio, stavlja dugu. Ona će poslužiti i kao opomena samome Bogu da u ljutnji na nove poganosti svijeta ne zatre sav svijet (Gen 9,11–17). Tako se ponovno uspostavio sklad i ravnoteža novog svijeta. Bog se obećava suzdržati od prokletstva nad Zemljom zbog zlobe ljudske misli i istodobno obećava plodnost Zemlje (Gen 8,21–22).

8. "Čovjekova misao srca od malena zla je ostala. Novi svijet nije izmijenio bitno antropološku strukturu čovjeka" (Gen 9,22). Čovjekova pobuna protiv autoriteta (oca) Boga nije izmijenila autoritarne strukture čovjekova društva. Ona se još više učvrstila a samo su se sadržaji izmijenili.

Međutim, važno je istaknuti da je **slika oca (Boga) promijenjena**. U Gen 1 Bog je apsolutno bespogovoran. Nakon pobune i kazne (izgonom a ne neposrednom smrću) Bog ih oblači u kožno odijelo i protjeruje. On je prema njima milostiv ali ostaje obećanje da će umrijeti i prokletstvo rada kao kazna. S druge pak strane pobuna protiv moralnog poretka, očeva autoriteta, dovela je Adama i Evu iz neiskustva i dječastva u odraslost, do oslobođenja i uvela u realnost surovog svijeta.

Pobunom je čovjek htio postati "subjekt" – više nego radnik na tuđem imanju, pa kršenje Božje zapovijedi ima duboko socijalno značenje u ljudskom historijskom projektu.

9. Uspostavlja se novi socijalni poredak. Poredak moralnosti, tradicije i vjernosti, ostaje (Gen 9,23) ali se uvodi "ropstvo" i socijalna hijerarhija: "Proklet da je Hanan i da bude sluga slugama svoje braće" (Gen 9,24). Socijalno ropstvo pretpostavlja odnos prema vjerama. "Blagoslovljen da je Gospodin Bog Semov, i Hanan da mu bude sluga" (Gen 9,26). Od troje braće, Sem postaje "gospodar", brat mu Jafet je odan i uživa plodove njegova "šatora" a Hanan im postaje sluga (Gen 9,27).

10. Kontinuitet iskustva – promjene: razaranje potopom istrošenog svijeta (Gen 6,5; 6,12) zbog ljudske nevaljalosti – staroga svijeta i novoga svijeta. Noa je živio 600 godina prije potopa i 350 godina poslije potopa i mogao prenijeti generacijama posljedice za sav rod na Zemlji zbog čovjekovog ponašanja. Novi svijet i njegov poredak ima dakle iskustvo i upozorenje ali obećanje da neće biti uništen. To obećanje ne znači da će čovjek uvijek živjeti dobro. Čovjek si i danas stvara velike neprilike ekološke naravi u kojima trpi i sav svijet. Blagoslov ljudskom rodu da se množi i da je sve u njegovim rukama nalaže odgovornost koja potječe iz iskustva a ne samo iz zapovijedi.

III. Od kaosa prema redu.⁴ Posljedice čovjekovog rada izražavaju se kao porast rezultata rada u materijalnom smislu i time, čovjekovim mjerilima definiranog, blagostanja. Ali, postoje i posljedice porasta entropije (Rifkin, 1986). Čovjek stalno stvara "novi svijet" čak brže od njegove svijesti o tom novom svijetu i idealnom svijetu. Tako se povećava i distanca između idealnog svijeta, kojega kao uzor neki traže u prošlosti toga svijeta a neki u novim utopijama ili barem u želji da se stvori "nova slika svijeta", i postojećeg. "Nova slika svijeta" jest zahtjev da se svijet prevrednuje iz temelja jer uzori nisu dobri, ali ne postojećim mjerilima koja su svijet dovela u stanje u kakvom jeste, nego drugim kriterijima, i da se oblikuje novi idealan svijet – nova paradigma. Zahtjev je opravdan jer predstavlja uporište svekolike kritike negativnih posljedica. Prevrednovanje bi omogućilo i sažimanje osnovnih spoznaja o čovjekovoj ulozi kao stvaraoca svijeta.

⁴ Naš pojam "reda" drugačiji je od onoga u Genesisu, kao i od shvaćanja u grčkoj mitologiji. Bog nije uvodio "red" u postojeći "nered" jer bi takvim stavom apriorno polazili od toga da su predmet stvaranja i Bog odvojeni i razdvojeni. Stvaranjem "iz ništa" ne znači da je to "ništa" izvan Boga i da ga ograničava. Industrijska civilizacija sve do danas implicira u pojmu "reda" proces rada, proizvodnje, koji zahtijeva sve više energije, a rezultat kojega je povećavanje entropije. Znači li to da u dalekom cilju naš proces uvođenja reda vodi "neredu"?

"Slika novog svijeta" je sasvim drugačiji zahtjev. On polazi od teze: ne samo da postojeća **slika svijeta nije dobra** već ni sam **"postojeći svijet" nije dobar**; i da je velik jaz između tih dvaju svjetova. Štoviše, smatra se da mi i nemamo u svijesti drugačije mogućnosti formiranja ideala nego onih koje nam određuje postojeći svijet. Elementi biblijske misli duboko se konfrontiraju s ideologijskim i pragmatističkim ograničenjima čovjekovih mogućnosti stvaranja svjetova i ideala budućnosti.

Marksistička antropološka tradicija, tradicija Frankfurtske škole, temelji se na kritici društva polazeći od klasične kantovske distinkcije između "sein" i "sollen", između onoga što jest i onoga što bi trebalo biti, stanja i mogućnosti, a u sklopu novih socijalnih pokreta postavljaju se zahtjevi za stvaranjem slike novog svijeta. Tako se problem "nove slike svijeta" i "slike novog svijeta" izražavaju kao epistemološki problemi naše civilizacije i jednako tako kao problem utopijskog mišljenja spram pozitivizma i tehnologizma određivanja naše budućnosti.

Genesis govori o nastanku toga svijeta kao o procesu uvođenja **reda** (forme) i **poretka**, koji se oblikuju **riječju** i **stvaranjem** Božjim. Red i poredak nastaju iz "nereda" (kaosa) potencije. "A zemlja bješe bez oblića i pusta, i bješe tama nad bezdanom: i duh Božji dizaše se nad vodom" (Gen 1,2).

Fizički svijet posljedica jest stvaranja i riječi Božje. "U početku stvori Bog nebo i zemlju" (Gen 1,1) a kasnije unoenje reda u stvoreno biva prema riječi Božjoj. Prva dva dana označavaju unoenje reda u fizički svijet (Gen 1,3-10) i uređenje uvjeta u kojima će postojati život: rastavljanje svjetla od tame, razdvajanje vode nebom (svodom), odvajanje mora od kopna (Gen 1,3-10), a četvrtog dana uređenje svemira i raspored zvijezda (Gen 1,14-18).

Živi svijet – život nastaje trećega dana (biljke), petog dana (ptice i morske ribe i životinje) te šestog dana (kopnene životinje i čovjeka).

Proces postajanja života na Zemlji svjedoči i o uspostavljenom poretku. Život najprije nastaje na kopnu (biljke i trave) zatim u moru pa opet na kopnu (životinje i čovjek). Čovjek je stvoren najkasnije ali je zauzeo prvo mjesto u odnosu na sve druge živote (Gen 1,27) u hijerarhiji značenja. Poredak ima **antropocentričko** obilježje. Ono ipak ne isključuje načelo **suživota** svih bića na Zemlji već dapače on je utemeljen u određenju izvora za život (hrane) i time uvjeta ciklusa reprodukcije. Čovjek je postao gospodar s obvezom da brine o poretku, jer nakon blagoslova čovjeku i ovlasti gospodara slijedi i uputa o načinu prehrane (Gen 1,29-30).

U Gen 1 riječ **"reče"** odnosi se na prva tri dana. Ona je upotrijebljena 8 puta, a riječ **"stvori"** odnosi se na (osim mjeseca i sunca, neba i zemlje) peti i šesti dan. Upotrijebljena je ukupno 6 puta (1,1; 1,7; 1,16; 1,21; 1,25; 1,27).⁵

Božjom riječju (pozivanjem) i djelom (stvaranjem) tijekom šest dana može se pratiti **historija Zemlje i evolucija života** na Zemlji: od najjednostavnijih trava na Zemlji i najjednostavnijih života ("žive duše") do čovjeka. Iako se u Gen 1 jasno luči nastanak pojedinih skupina (biljaka, životinja...) čak i u različite dane što može posvjedočiti i o procesu stvaranja savršenijih oblika života, mnoge vrste su nastale paralelno. To znači evolucija se može tumačiti kao evolucija pojedinih vrsta, a ne kao evolucija u jednom jedinom lancu – od najnižih do najsavršenijih: kreature božje.

⁵ U Genesisu ima i drugih radnji osim "reče" i "stvori". Tako se mogu susresti i glagoli "vidjeti" ("vidje Bog"), "nazvati" ("nazva Bog"), "blagosloviti" ("Blagoslovi ih Bog"). U semantičkim istraživanjima ukazuje se na neke značajne stvari kod glagola "stvarati" i "činiti". "Stvarati" (bara) označava ukupnost stvaranja: "U početku stvori Bog nebo i zemlju" (Gen 1,1) dok riječ "činiti" (asah – njem. "machen") označava ono što je na kraju "učinjeno": "i svršši Bog do sedmog dana..." (Gen 2,2) i što označava neku ciljanu proizvodnju, unaprijed planiranu i učinjenu. Njegov kraj je Sabat (Moltmann, 1987:86).

Kao idealan svijet, Genesis 1 svjedoči o dvije razine: razina slike svijeta koja kao slika može biti promatrana kao **poredak** i svijet reda, ali istodobno i kao **proces** (razvitka) nastajanja svijeta (iz) od kaosa (potencije).

IV. Ravnoteža u svijetu. Ideja svijeta reda i idealnog poretka struktura u svijetu podrazumijeva i ideju ravnoteže u tom poretku, odnosno svijetu. Ravnoteža znači da niti jedna od struktura nije postavljena tako da je istaknuta svojom funkcijom u odnosu na druge funkcije (strukture) i da tom činjenicom može izazvati velike poremećaje u svijetu, pa i rušenje toga svijeta. Da li je biblijska slika svijeta (u Genesisu 1) slika ravnoteže ili u njoj postoje klice mogućeg narušavanja prvotnog poretka i reda? Evo nekih elemenata njegove strukture:

a) Promatrajući Genesis 1 kao idealnu sliku, kao utopiju i paradigmu realnog svijeta, otkrivamo smislenost i ravnotežu poretka, ali i potencijalnu neravnotežu. Prvi element ravnoteže je u **cjelovitosti** svijeta. Ta cjelovitost odnosi se na endogeni i egzogeni aspekt. Egzogeni aspekt sastoji se u uređenoj "**okolini svijeta**". Postoje kosmički elementi, koji omogućavaju funkcioniranje svijeta Zemlja, kao što su "vidjela na svodu nebeskom", pravilne izmjene dana i noći (kao udisaji i izdisaji Zemlje) koje omogućavaju Sunce i Mjesec. Život na Zemlji podložan je propadanju, pa i ljudsko tijelo. Trajanje života uređeno je **vremenom** a ovo nebeskim "vidjelima" koji dijele dan i noć, i znaci su vremena: "Po tom reče Bog: neka budu vidjela na svodu nebeskom da dijele dan i noć, da budu znaci vremenima i danima i godinama" (Gen 1,14).

Endogeni faktori odnose se na sam svijet. Prvi takav faktor jest **obnavljanje života**. Čovjeku bi zapovjedbno da se biološki reproducira i tako održava svoju vrstu: "... rađajte se i množite se, i napunite zemlju." (Gen 1,28). Obnavljanje života omogućeno je uređenjem globalnog hranidbenog lanca, tj. načina trajne prehrane životinja, ptica itd. travom (Gen 1,30), čovjeka reproduktivnim sjemenarkama (Gen 1,29). Sve vrste su tako od početka stvorene da se reproduciraju i održavaju.

Cjelovitost svijeta omogućila mu je opstanak i potpunu neovisnost, samostalnost. Postoje dva pretpostavljena momenta njegovoj samostalnosti i jedinstvenosti u kosmosu. To je njegov tvorac koji ga je ograničio izvanjskom okolinom — kosmosom. "Vidjela" kao što je Sunce omogućavaju svijetu "dan" tj. svjetlo i energiju.

b) **Prolaznost struktura.** Svijet ostaje, vrste i strukture ostaju ali se izmjenjuju njihovi nosioci i sudionici. Pojedinaac je u svijetu kratkog vijeka u odnosu na svoju vrstu, a vrsta u odnosu na svoj rod. Tako su nestajale već brojne vrste na Zemlji, nestaju i danas pod drugim okolnostima. Vrijeme za svakog pojedinca i vrstu određeno je kosmičkim odnosima. Zvijezde u svojim konstelacijama mjera su geološkim razdobljima na Zemlji i trajanju života pojedinca. Vrijeme obilježava njihovo trajanje. Čovjek je iz njega izveo svoje računanje vremena. Unaprijed su dani "znaci" vremena strukturom i razmještajem planeta. Prolaznost struktura u svijetu, njihova transformacija, omogućava trajno postojanje ali ne i suvišak, hipertrofiju kvantitete.

c) **Ekološka beskonfliktnost svijeta** utemeljena je na uspostavljenom redu unutar živih zajednica. Čovjek nije u konfliktu sa svojom okolinom. Njemu je dano na "uživanje" sve što postoji i kako je određeno, za hranu. Kao vegetarijanac nije prisiljen sukobljavati se s drugim (životinjama) vrstama baš kao što životinje imaju bilje za hranu. Osim toga, u Edenskom vrtu čovjekov rad sastojao se od "sakupljanja" plodova prirode. U najgorem slučaju rad je mogao obuhvatiti poljodjelstvo — brigu oko reprodukcije bilja (hrane).

U idealnom svijetu stvaralac (Bog) nije u sukobu sa svijetom koji je stvorio. Konfliktnost koja nastaje čovjekovom kušnjom Božje zapovijedi (Gen 1,16,17) i jedenjem s drveta znanja dobra i zla, rezultat je jednostrane komunikacije u svijetu.

Jednostranost proizlazi iz činjenice da je Bog odredio pravila u svijetu i zapovijedio da se ona poštuju. Iskušenjem pomoću žene i zmiје (Gen 3,1–6) čovjek krši pravila i uspostavlja dvosmjernu komunikaciju: Bog–čovjek–Bog–čovjek. Tako se može Božji "izazov" čovjeku i čovjekovo iskušavanje Boga kao oblik komunikacije razumjeti kao suština i kao manifestacija konflikta.

Izazov čovjeku prekinut je prognoštvom, ali je ostao u čovjekovoj slici idealnog svijeta. To trajno iskušavanje svega – tvorca (Boga), svijeta oko sebe i samoga sebe u odnosu na mogućnosti i "zapamćene" slike Edenskog vrta, ostalo je kao potencijalan naboj za promjene. Iskušenje je antropološka karakteristika čovjeka. Bez nje čovjek ne bi mogao ni stvarati ni mijenjati svijet, ne bi stvarao svoju historiju. Pa ipak to iskušenje postaje sve teže za čovjeka, jer sve više iskušava samoga sebe i svoje snage, baš kao da je zaboravio posljedice prvog velikog iskušavanja – izgon. Kao novo iskušenje čovjek je odabrao opet ono ključno mjesto u vrtu – "drvo života". I sada je u realnom svijetu baš to iskušenje prisutno.

Iako se čovjek našao već pred gotovim činom – uzeo je plod drveta znanja dobra i zla – on je postao suodgovoran za taj čin, tj. i za svoju ženu. Moralni autoritet i njegovu autonomiju kao ideal oskrnavio je pohlepom i podložnošću izvanjskoj ljepoti ploda: "I žena videći da je rod na drvetu dobar za jelo i da ga je milina gledati i da je drvo vrlo drago radi znanja, izabra roda od njega i okusi, pa dade i mužu svojemu, te i on okusi" (Gen 3,6).

d) **Čovjek je bio vegetarijanac.** Čovjek je prema biblijskom izvještaju stvoren kao biće koje se hrani biljem. On se razlikuje od drugih životinja time što ne jede sve bilje već samo određeno: čovjek se hrani biljkama koje nose sjemenje i vočkama koje nose plodove. "I još reče Bog: evo, dao sam vam sve bilje što nosi sjeme po svoj zemlji, i sva drveta rodna koje nose sjeme: to će vam biti za hranu." (Gen 1,29). Životinje će se hraniti travama: "A svemu zvjerinju zemaljskom i svjema pticama nebeskim i svemu što se miče na zemlji i u čemu ima duša živa, dao sam svu travu da jedu. I bi tako" (Gen 1,30).

Od početka je Bog uspostavio raspored resursa da ne bi došlo do konkurencije i sukoba između ljudskog roda i životinja. Podijeljeno im je područje prehrane: životinjama trava a ljudima sjemenarice; životinjama što naraste, a čovjeku što proizvede, sakupi, obrani i uredi (čovjek nije bio biljožder nego vegetarijanac). U tome je iskonski uređena potreba čovjeka da stalno obnavlja svoje izvore hrane. On će morati čuvati sjemenje, sijati ga, zalijevati i njegovati – kultivirati. U tome je čovjeku dana implicitna potreba da se bavi poljoprivredom kao izvorima hrane. U drevnim piramidama nađeno je razno sjemenje očito ne bez razloga (iako egipatski faraoni nisu bili kršćani) njegova značenja. Najveća čast i slava vladara bila je napasati stado a ratara sijati. Obojica su ga morala čuvati da bi se održali.

e) **Regulacija struktura.** Božjim zapovijedima omogućena je nepromjenljivost cjeline svijeta. Njegovo uređenje Bog je prepustio čovjeku (Gen 2,8; 2,15) kao gospodaru (Gen 1,26) i najrazvijenijem biću. Dao mu je ograničenje u ponašanju: zapovijedio mu je da "napuni Zemlju" (1,28) i da ne jede "od drveta znanja dobra i zla" (Gen 2,17).

Suvremene tehnologije zasnivaju se na strogo reguliranim i kontroliranim operacijama. Umjesto čovjekove zapovijedi postoje zapovijedi kompjutora. Čovjek je u sličnoj situaciji podložnosti i primanja naloga za ponašanje. Dok su nekoć u Egiptu zarobljenici i robovi nogama pokretali kotače za navodnjavanje polja i bili tako zarobljeni "primitivnom" tehnologijom, suvremeni proizvođači postaju zarobljeni pokretanjem tastature i signalima. Upravo je demonstriran najjači kompjutor na

svijetu u kojem se može izvršiti 3 milijarde računskih operacija u sekundi a čovjeku je za prosječan dan potrebno možda deset najjednostavnijih.

f) **Mirovanje i kretanje – ravnoteža i napredak** (razvitak) su također bitni elementi stvorenog Božjeg svijeta. Kršenje Božje zapovijedi i zabrane plodova drveta života često se smatra arhetip napretka, prometejski duh. Pobuna čovjeka u želji za drugačijim, savršenijim, Bogu jednakim stanjima – besmrtnosti, u suštini jest pobuna protiv definiranih normi ponašanja koje osiguravaju trajnost svijeta i njegovu stabilnost – njegovu ravnotežu. Stvoreni svijet nije samo fizički uređen da "idealno" funkcionira. Bitna dimenzija njegova funkcioniranja od početka njegova stvaranja bio je normativni poredak. Svijetu stvari i živih bića odgovarao je svijet normi, moralnih pravila koja su izričito Božjom zapovijedi regulirala njihove odnose. Čovjek je prihvatio bogatstvo stvorenog Božjeg svijeta, ali izgleda nije prihvatio i Božje norme. Obilno je do sada i još uvijek koristio stvoreno samo za sebe, a malo je stvarao i za druge. Prihvatio je samo svoje norme a odbacio norme idealnog svijeta. Zaboravio je da bi odbacivanjem Božjih pravila (odbacivanjem Boga) morao preuzeti njegovo mjesto – oca, novog zakonodavca. Može li kreatura preuzeti njegovo mjesto? Tvornicu svijeta nemoguće je zamijeniti, ali je čovjeku moguće povećati svoj moralni udio u njegovom svijetu. Pobunom i odbacivanjem Božje zapovijedi čovjek je doveo do erozije morala, rušenja stabilnih vrijednosti holističkog odnošenja – promijenilo se ponašanje ali ga je to dovelo do odraslosti. Ako čovjek želi napredak, mora ga ostvariti danas prvenstveno u domeni vrijednosti i ponašanja.

"**Drvo života**" je načelo regulacije ravnoteže života na Zemlji (svijetu), "životna moneta" koja pretpostavlja održavanje vrsta i života. Isto tako je i "drvo znanja dobra i zla" načelo moralne regulacije, stabilna točka stvaranja normi ponašanja čovjeka za sebe i za druge. Njegovim kušanjem čovjek je narušio stabilnost moralnih načela. Tu je bitan uzrok ekoloških konflikata u čovjekovoj historiji, a osobito u suvremenom društvu.

Čovjekove sposobnosti i mogućnosti su ograničene. Umjesto autoriteta Boga čovjek je sebi tijekom historije postavio autoritete stvari – suvremene tehnologije kao izlaze iz svih nevolja ekološke i socijalne drame u svijetu. Umjesto vlastite "kreature" (u odnosu na Boga), ljudska vrsta stvara kreature između sebe: potlačene klase, rase, nerazvijene, koji trebaju legitimirati poziciju gospodara zemlje – odabranih u liku kapitala.

U interpretaciji Genesisisa kao "idealnog svijeta", "drvo života" je simbol genetske strukture: vrlo preciznog programa Božjeg nauma historije i evolucije svjetske historije. Njegovo oskrnjivanje može uzrokovati neviđene Božje kazne. Bog je naime stavio zavjet (Gen 9,13) koji se ne odnosi na čovjekovo iskušenje s "drveta života" ali se odnosi na kaznu potopom (Gen 9,15) i ne drugim sredstvima (načinima) zatiranja ljudskog roda. Bog je obećao da neće potopom zatrti ljudski rod, što ne znači da u kršenju njegovih zapovijedi neće koristiti druga sredstva. Čovjek je naime danas u ime progressa posegao za genetskom strukturom kojom bi ovladao regulacijom svoje biološke reprodukcije, vrste, a možda i stvorio novu vrstu. U biblijskom značenju to bi bilo omogućavanje vječnog života (Gen 3,22). Ako je Bog kaznio čovjeka zbog ploda "drveta znanja dobra i zla" izgonom iz Edenskog vrta u prokletstvu rada, na život na Zemlji, neće li Bog čovjeka izagnati i iz ove Zemlje zbog kušanja "drveta života", kaznom kojom će se sam čovjek osuditi i izvršiti: katastrofom. Posljedice katastrofe koju danas čovječanstvo priprema mogu biti samo pakao i konačna smrt. Samo novi zavjet između Boga i čovjeka mogao bi ga iz toga spasiti. Da li je potreban i moguć taj novi zavjet? Vjerojatno nije jer čovjek koristi iskustva istočnog grijeha i ima toliko

moći da ga oblikuje u moralne norme koje će "zauzdati" postojeću moralnu eroziju. I kao što "drvo znanja" predstavlja **moralni poredak** i njegovu stabilnost, tako i "drvo života" predstavlja **biološki poredak** i njegovu stabilnost. Oni se mogu promatrati kao odnos **kulture** i **prirode** koje čine cjelinu i stabilnost. Samo prirodni i kulturni oikos zajedno čine svijet.

V. Potencijalni ekološki konflikti. Nakon šestog dana, na kraju stvaranja svijeta, Bog je ustanovio da sve što je stvorio "dobro bješe veoma" (Gen 1,31). Očito nije krio svoje zadovoljstvo cjelinom stvorenoga. Unatoč tome, kako biblijski tekstovi pokazuju, realni svijet se "pokvario pred Bogom i napuni se zemlja bezakonja" (Gen 6,11). Realan svijet očito je postao drugačiji nego ga je Bog stvorio i nego je mogao biti uzor nasljednim generacijama. To nas nuka da razmislimo o mogućim "klicama" neravnoteže i ekoloških konflikata. Moguće su "greške" u realnom svijetu proizišle u njegovoj historiji, ali možda se mogu očitovati i proturječnošću idealnom svijetu. Idealni svijet sadrži i barem jednu potencijalnu konfliktnu strukturu – čovjeka.

Čovjek je prema Božjoj volji postao **gospodar** svega. Kao Božja kreatura dobio je odriježene ruke u svojim poslovima, ali: ili se nije izmijenio ili se iskvario, njegove misli u srcu su uvijek samo zle (Gen 6,5). Tolika moć nad drugima u svijetu, dobivena uz blagoslov, i tolika zloća u čovjeku, pokazale su se kao trajno obilježje ljudskog roda sve do danas. Otkuda čovjeku imalo zloće u srcu? Kako se mogao iskvariti i što ga je iskvarilo, ako nije u njemu, bez imalo namjere Božje, takva "zloća" već postojala. Možda je u njegovoj moći stvaranja dano i iskušenje za neodgovorno ponašanje? Možda je Bog svoju zapovijed da čovjek ne jede s "drveta znanja", čak uz prijetnju smrću, pretvorio u trajnu kušnju ljudskog roda kojom iskušava njegovu pohlepu da udovolji svojim svim prohtjevima, a kojoj kušnji suvremeni čovjek ne uspijeva odoljeti. Jer da to Bog nije htio, ne bi čovjeku ponudio izazov zabrane. Bogu naime nisu potrebni ni drvo znanja niti drvo života. Možda je, dakle, to Bog baš htio.

U kušnji nije samo problem čovjekova zadovoljstva i taštine da sve posjeduje i svime vlada. U kušnji je i njegova odgovornost. Jer, Božja kreatura u ljudskoj historiji i stvara. On, istina, koristi stvorena dobra, ali ih i stvara. Akt stvaranja podrazumijeva i akt odgovornosti za posljedice jer uzročnik je odgovoran za djelo i posljedice kao i za neuvažavanje vlastite suradničke pozicije. Kao što čovjek očekuje od svoje okoline da surađuje s njim, tako i on, čovjek, mora biti spreman na su-radnju. Cjelina stvorenog Božjeg svijeta nije uređena tako da ovisi samo o čovjeku već i o drugim bićima kao i fizičkoj okolini.

Uzroci ekološke neravnoteže jesu u neodgovornoj upotrebi čovjekove moći jednako toliko koliko i u oskrnjivanju "drveta znanja" – trajnih ekoloških (moralnih) vrijednosti.

Drugi uzrok ekološke neravnoteže odnosi se dakle na **čovjekovo ponašanje** koje je uslijedilo nakon kušanja (grijeha) s "drveta znanja" (Gen 3,7). Njime je opća moralna norma, etički sustav, narušena i oskrnjena. Unatoč i zahvaljujući tome čovjek je spoznao (da je gol). Možda ga je baš ta spoznaja "natjerala" da stvara, sebi primjeren, novi moralni poredak (Gen 9,23), novu kulturu i vlastitu historiju. Čovjek tako historiju Zemlje pretvara u historiju vlastitog roda, otvarajući trajno u njoj konflikt moralnog poretka (kulture) i biološkog poretka (prirode). Konflikt dvaju drveta u Edenu posredovan je čovjekovim ponašanjem. Čovjek u sebi sadrži ideju oba drveta pa je i sam potencijalno konfliktan. Ovozemaljska historija ljudi možda je historija traganja za "drvetom života".

Treći moment odnosi se na potencijalnu **konkurenciju**, između zapovijedi "rađajte se i množite se" (Gen 1,28) i mogućnosti održanja – reprodukcije bilja kojim

se čovjek hrani. Iako je u Edenskom vrtu bilo dovoljno hrane, pitanje je da li bi je bilo i da li će je biti (ako čovjek "napuni Zemlju"). Idealna slika svijeta u Genesisu 1, korigirana je Božjim popuštanjem i proširivanjem prehrane i životinjama: "Što se god miče i živi, neka vam bude za jelo, sve vam to dadoh kao zelenu travu" (Gen 9,3). "... ali ne jedite mesa s dušom njegovom, a to mu je krv" (Gen 9,4). Proturječnost između demografske eksplozije (Roca, 1987) i količine i kakvoće hrane koju čovjek može proizvesti ili ona može sama prirodno izrasti, u idealnom svijetu – Edenskom vrtu – samo je implicitno naznačena kao potencijalan uzrok ekološke neravnoteže. Ona je danas očita kao problem opće drame suvremenog čovječanstva.

Očito je postojala nestašica biljne hrane nakon potopa, a i stanovništvo se umnožavalo, pa slijedom toga Bog dopušta "proširenje prehrane" na samo (životinje); (Gen 9,4). Osim toga čovjek je kao su-stvaralac Božji i sam pripitomljavao životinje, nadjenulo im je imena (Gen 2,20) kako bi znao koje su koje i bavio se ne samo poljoprivredom nego i stočarstvom. Abel je bio pastir a Kain ratar (Gen 4,2).

Konkurencija dobiva svoje značenje tek u izgnanstvu u kojemu je čovjek sam morao stvarati pretpostavke i uvjete za svoj opstanak. Morao se baviti ratarstvom i stočarstvom. I tu je prvi veliki konflikt. Ratar mora kultivirati polje i dugo čekati na plodove. Pastir čuva stado na okupu na prirodnim pašnjacima. Ratar je stvorio trajnu naseobinu, morao je ograđivati svoje njive. Stvorio je kultove da zahvali Bogu i da se zaštiti od svakog zla (Gen 4,3). Tek kasnije pastir prinosi žrtvu Bogu (Gen 4,4). Ostaje pitanje: zašto je Bogu bila milija pastirova a ne ratarova žrtva? Da li zato što je bila od "prvine" i "pretiline" ili je ratar previše zahvaćao u prirodu pa se Bogu nije njegov rad dopao? Da li je ratar ostavljao malo prostora stočarima? Kain, kao stariji brat, bio je "gospodar" zemlje koju je uživao i njegov brat Abel. "... a kad ne činiš dobro, grijeh je na vratima. A volja je njegova pod tvojom vlašću, i ti si mu stariji" (Gen 4,7). Gospodar mora činiti "dobro" svojim podanicima. To mu je uvjet da bude priznat od Boga kao gospodar. Kain je možda načinio "vrata" tj. ogradu, zabrane za stočare a koja se nisu Bogu dopala. A možda je stočarstvo predstavljalo veliki novi izvor hrane za čovjeka pa je to Bog prihvatio (Gen 4,4) kao novi poticaj čovječanstvu.

VI. Paradigma čovjekovom stvaranju u realnom svijetu zasnovana je na slici Božjeg stvaranja. Idealno-tipiska slika svijeta promatrana u Genesisu i otkriva nam, ne samo to da je čovjek slika Božja i da ima povlašteno mjesto u strukturi svijeta koje je do danas najobilatije koristio, da je dakle gospodar, nego nam sugerira i sljedeće:

– da je **čovjek gospodar na tuđem imanju** i da samo privremeno gospodari. Kako gospodari tako će biti i njemu a vlasnik ("Sva je zemlja Jahvina") ga može svakog časa opozvati. Čovjek je zaboravio na to da je "namješten" u Edenskom vrtu i da mu je zadaća "da ga radi i da ga čuva" (Gen 2,15) a ne da gospodari bez odgovornosti i obveza. Privremenost čovjeka u odnosu na vlasništvo Zemlje zahtijeva i redefiniranje njegovog ponašanja na Zemlji, prema Zemlji a to znači prema sebi, drugima i gospodaru Zemlje. Privremenost vlasništva na Zemlji, privremenost je života na Zemlji.

– **da čovjek mora ocjenjivati vlastito djelo** i vlastito ponašanje. Stvaranje svijeta uzor je kako se treba odnositi prema vlastitom radu. Bog je nakon stvaranja sam sebi postavljao pitanje da li je dobro što je stvoreno? I sam je **ocjenjivao** svoje djelo. Na koncu stvaranja Bog također konstatira, stoji u biblijskom izvještaju, "i gle dobro bješe veoma" (Gen 1,31). Bog ne krije zadovoljstvo (Gen 1) iako kasnije i sumnja – "boji se" (Gen 6,6).

Čovjek nosi odgovornost kao **pojedinaac**, kao **osoba**. Odgovornost za svoje djelovanje je individualna i bez nje nema uopće odgovornosti. Svi drugi oblici odgovornosti su izvedeni, iako to ne umanjuje njihovu težinu. Čovjek se zato mora najprije sam pred sobom upitati: da li je to što sam učinio i što činim dobro ili nije dobro, tj. **odgovornost pred samim sobom**, potom mora sebe upitati da li je to i **za druge** dobro ili nije dobro (**odgovornost pred drugima**), a ne smije zanemariti i **odgovornost pred Bogom**, tj. pred općim načelima suživota i održivosti svijeta kojega je Bog stvorio. Odgovornost pred svim trima subjektima ima svoje uporište dobra i zla u cjelovitosti Božjeg svijeta kao paradigme. Ima dakle kriterije postavljene za ocjenu, a ima i historijsko iskustvo posljedica za kršenje normi, koje se svakoga dana pokazuje i dokazuje.

Slika stvaranja svijeta uzor je i čovjeku kao stvaraocu. **Čovjek svijet mora promatrati pomoću idealnih kriterija**, tj. najstrožih kriterija ekološkog djelovanja, a oni su u načelu uvijek holistički. I prvo pravilo takvog ocjenjivanja stvorenog i stvaranja jest da li ocjena "dobro" ili "loše" respektira su–svijet i post–svijet tj. cjelinu svijeta danas i sutra. Neidealiziranje svijeta, već osvjetovljenje ideala mora postati vrijednost koju kao cilj obnaša čovjek u svojem – od svakodnevnog do historijskog – djelovanju.

Čovjekov položaj u odnosu na sva druga živa bića nije određen samo njegovom strukturom – na Božju sliku – nego i Božjom voljom da daje smisao svijetu i u svijetu. Čovjekova kreativnost je Božje sudjelovanje u osmišljavanju svijeta. Čovjek naravno daje onaj smisao koji može kao inteligentno biće uopće dati, a ne onaj koji svijet može uopće imati. Taj apsolutni smisao svijeta utemeljen je samo u njegovom tvorcu – Bogu. Čovjek industrijske civilizacije smatra da je njegova misao o uređenju svijeta i odnosa u svijetu apsolutna misao koja regulira svijetom. Čovjek si uzima i pripisuje to pravo (na temelju položaja kojega je dobio od Tvorca) da se ponaša kao Tvorac svijeta. Time precjenjuje svoje sposobnosti u uređenju svijeta. Čovjek je naime samo **su–stvaralac** u svijetu a ne stvaralac. U relativnom značenju njegova stvaranja (djelovanja) ovaj "su" je čovjeku (suvišan) zaboravljen ali u apsolutnom značenju za svijet kao cjelinu on je potpuno nužan. Prva razina u čovjekovom stvaralaštvu je razina stvaranja u kojoj je čovjek oruđe u rukama Božjih nakana. On i ne može biti svjestan onoga što zapravo i koliko pridonosi i koliko stvara. Mjerila su mu ograničena da bi to znao. Druga razina je su–stvaranje kojega je čovjek svjestan, iako on to su–stvaranje proglašava stvaranjem. Civilizacijski proces razvitka potvrđuje takvu okolnost čovjeka. Uzor čovjekovog stvaranja mora biti Božja matrica stvaranja. Čovjek mora svoje stvaranje promatrati prvenstveno kao **odnos prema budućnosti** u kojoj osobno možda i neće sudjelovati ali će govoriti njegova djela i su–stvarati i živjeti njegovi potomci. Čovjek na taj način mora shvatiti da je subjekt. To je njegova historijska i ontološka baština stvaranja i pobune.

Uzor čovjekovog djelovanja mora biti ideja stabilnosti i cjelovitosti poretka i odnosa u svijetu. Bog je stvorio svijet **uravnotežen ali otvoren za čovjeka**. (To uravnoteženje svijeta utemeljeno je u dvama načelima u Genesisu prikazani kao "drvo znanja" i "drvo života". To su **moralni** i **biološki** poredak (sustav), **kultura** i **priroda** itd. Ta dva poretka jesu stub svijeta, njegove cjelovitosti, održivosti, reproduktivnosti i otvorenosti.)

Čovjek je okusio prvi ("drvo znanja") i time **spoznao** postojanje moralnog poretka i njegovo značenje za održavanje odnosa u svijetu. Kaznom izгона iz Edenskog vrta čovjek je morao i mogao stvarati vlastiti moralni poredak, jer ga je iskusio i u sankciji. "Drvo znanja" čovjeku omogućava stvaranje duhovnog poretka, kulture u cjelini.

Kušanje "drвета znanja" bila je pobuna protiv **apsolutnosti** moralnog poretka i mogućnosti relativiziranja nekih normi, njihovo primjerenije uređivanje čovjekovom svijetu — čovjeku od praha. Čovjek je zato stvarao svoje moralne poretke i kulture u historiji. Taj početak seže od smokvinog lista (Gen 3,7). Primjerenost kulture i normi čovjeku Bog prihvća i pomaže mu u tome. Bog nije negirao čovjekovu spoznaju niti njegovo djelo u stvaranju moralnog poretka, već je odobrio i sam sudjelovao u tome. Bacivši na njih prokletstvo rada, neprijateljstvo između žene i zmije, Bog ih odjene u za njih primjerene haljine, i potom izagna iz Edenskog vrta: "I načini Gospodin Bog Adamu i ženi njegovoj haljine od kože, i obuče ih u njih" (Gen 3,21).

Postojeća relativnost kultura i moralnih normi ne može biti uzdignuta na razini apsolutnih normi, kako se to dogodilo u industrijskoj civilizaciji. Toj apsolutizaciji **homocentrizmu** i stvaranju vrijednosnog sustava i moralnog poretka kao apsolutnog za svijet pridonijela je duhovna povijest i misao neovisno o kršćanstvu ali ne bez njegovog utjecaja.

Osim vrijednosnog, moralnog poretka — kulture — postoji čvrsto utemeljen i biološki poredak. Tako su u idealnoj slici svijeta priroda i kultura dva komplementarna sustava koji zajedno čine i održavaju strukturu svijeta. Prema biblijskom izvještaju čovjek nije okusio "drvo života". Ono je ostalo netaknuto i nakon izгона iz Edena. Čovjek naprosto nije imao "priliku" da ga prisvaja, konzumira i uživa u njegovom plodu. Iskustvo "drвета znanja" omogućilo je čovjeku u realnom svijetu stvaranje novog svijeta u odnosu na idealan svijet. I sam čovjek je u tom stvaranju doživljavao padove i uspone, razarao je stvoreno i stvarao novo. Pa ipak, biološki poredak, prirodna ravnoteža, u osnovi genetska struktura ostala je sve do danas čovjeku pretpostavka za svu djelatnost u prirodi. Bog vjerojatno nije dopustio čovjekovo otkrivanje "drвета života" i time mogućnost da čovjek biološki poredak uređuje prema svojim mjerilima. Čovjekovo odstupanje je dopušteno u vrijednosnom sustavu, jer je iz istočnog grijeha moguće izvući pouku da su ljudske granice prirodno određene vrijednostima, a ne samo mogućnostima zahvata. Iskušenje je (stalno pred čovjekom) da otkrije genetski kod i pokušaj urediti i prirodnu strukturu, a ne samo kulturu, prema prohtjevima i svojim mjerilima. Možda je baš "drvo života" pravi razlog prokletstva i izгона čovjeka iz Edena, a "drvo znanja" dobar "prekršajni razlog" za kaznu. Progonstvo na rad i muku akt je s povjerenjem da će čovjek uspjeti stvoriti takav svijet kulture, takav vrijednosni i mentalni poredak koji će ga samoga opominjati na granice upotrebe svojih moći u prirodi. Da li je to povjerenje opravdano, teško je reći jer upravo danas čovjek posize za biološkom ravnotežom svijeta, izvanjskim utjecajima u svijetu (efekt staklenika, razbijanje ozonskog omotača i sl.) ali i ulaskom u mikrosvijet genetike.

Kao što je Bog stavio zavjet da neće zatrti svijet potopom (Gen 9,11), pa niti drugim sredstvima kojima je kažnjavao ljudski rod (Gen 19,24) možda bi čovjek trebao staviti zavjet između sebe i prirode da je neće zatrti. To bi bilo primjereno ponašanje čovjeka koji ima moralnu autonomiju, iskustvo istočnog grijeha, da odredi sam svoje granice zahvaćanja i ponašanja kao osoba — biće stvoreno prema Božjem obličju.

Danas su ugrožena oba poretka: kultura i priroda, unatoč tome što je čovjek kao slobodno biće obvezan kulturno se ponašati prema prirodi (Markl, 1986). Da bi čovjek odredio granice zahvata u prirodu i postavio svoj "zavjet" mora to duboko proživjeti u svijesti samoga roda (vrste) sve nedostatke postojećeg moralnog poretka i najprije njega izmijeniti. Mora dakle u moralni poredak ugraditi vrijednosti koje će štiti (sada ne pomoću kazne kao negda) biološku ravnotežu ("drvo života") — mora respektirati etiku prirode! Drvo života je ostalo netaknuto pa se prema tom uzoru

čovjek mora suzdržati od "igranja" genetskom strukturom. Kazna za "naivni" pothvat može biti velika. Možda gubitak Zemlje ili smrt, a u svakom slučaju gubitak moralnog poretka. Razaranjem biološkog (prirode) razara se i svaka pretpostavka opstojanja i moralnog (kulture).

Stvaranje svijeta kao paradigme ponašanja, čovjeku usađuje "ego-identitet", osvještuje ga za suodnošenje sa svijetom i drugima preko utemeljenog "Ja": daje pojedincu sposobnost da kaže "to je dobro". Time se teologija stvaranja može smatrati osnovom nove samosvijesti čovjeka (vrste) i njegovog umišljaja da je gospodar i da sve što napravi (u povijesnom projektu) je dobro. Iako čovjek nije Bog, njegovo mjesto u ovdašnjem poretku omogućava mu razvitak homocentrizma.

Kršćanski Bog je ujedno **stvaralac i oslobodilac**. Iako se Bog-stvaralac najčešće vezuje uz stvaranje (svijeta) kao paradigmatski proces i akt ("kao vječno ponavljanje sadašnjosti i sadašnjosti kao ponavljanje vječnosti"); (Moltmann, 1987) ontološkog značenja, a Bog-oslobodilac uz historijsko značenje, stvaranje i oslobađanje su istodobni procesi. Čovjek je Boga (kao stvaraoca i oslobodioca) "razdvojio" ne samo epistemološki nego i ontološki i antropološki, pa je **razvijen kult Boga-stvaraoca a zapostavljen Bog-oslobodilac** a čovjek je zamijenio Boga. Industrijska civilizacija je upravo time, a na osnovi osviještenosti čovjeka kao vlasnika i gospodara, svoje stvaralaštvo fetišizirala a oslobađanje minimalizirala. Stvaralaštvo čovjeka naše civilizacije postalo je imanencija a oslobodilaštvo transcendencija – stvaranje je u rukama ljudi a oslobađanje (od grijeha) u rukama Boga ili se odlaže u nepoznatu budućnost. "Vjerovanje prema Augustinu uči nas samo to, da Bog **jest**, ljubav nas uči da je Bog **dobar**, ali nada nas uči da se radi o ispunjenju Božje volje" (Sölle, 1988:207). Umjesto vjere u stvaraoca-Boga stvorena je ideologija **čovjeka-Stvaraoca**.

LITERATURA:

- Altner, G. /Hg/ (1989). *Ökologische Theologie*. Stuttgart: Kreuz Verlag.
- Amery, C. (1972). **Das Ende der Vorsehung**. Hamburg: Die gnadenlosen Folgen des Christentums.
- Ebach, J. (1989). Schöpfung in der hebräischen Bibel. In: Altner, G. (Hg), **Ökologische Theologie**, (str. 98–129).
- Fetscher, I. (1989). **Uvjeti preživljavanja čovječanstva**. Zagreb: Globus.
- Gornik, H. (1986). **Damit die Erde wieder Gott gehört**. Freiburg-Offenbach
- Krolzik, U. (1979). **Umweltkrise — Folge des Christentums?** Stuttgart: Kreuz Verlag.
- Markl, H., 1986. **Natur als Kulturaufgabe**. Deutsche Verlag-Anstalt, Stuttgart.
- Moltmann, J. (1987). **Gott in der Schöpfung**. Ökologische Schöpfungslehre. München: Kaiser.
- Pozaić, V. /ur./ (1991). **Ekologija**. Znanstveno-etičko-teološki upiti i obzori. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove.
- Rifkin, J. (1986). **Posustajanje budućnosti**. Zagreb: Globus.
- Roca, Z. (1987). **Demografsko-ekološki slom**. Zagreb: August Cesarec.
- Sölle, D. (1988). **Lieben und arbeiten., Eine Theologie der Schöpfung**. Stuttgart: Kreuz Verlag.
- Sveto pismo (1956)**. Zagreb: Britansko inostrano biblijsko društvo.

ELEMENTS OF THE ECOLOGICAL STRUCTURE OF GENESIS

Ivan Cifrić

Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

Christianity represents the part of WestEuropean civilization and is in a way co-responsible for the ecological drama of mankind. There are one-sided accusations of Christian-Jewish tradition that simply take hold of arguments in Bible thought. The author is of the opinion that the arguments are not the legitimate and well documented critique of the role of Christianity in the creating of the myth of anthropocentrism.

The research work on Biblical thought can offer the man the critical analysis of present-day ecological perspectives of the mankind in the way that Genesis discovers them as its own essential elements. Genesis constitutes the ideal image of the world quite contrary to the real world one. The Biblical thought discloses the idea of creating and freedom — the ideal and typical, historical one as well. The author is of the opinion that ecological structures can clearly be recognized in Genesis.

Tasting the fruit (forbidden) of "good and bad discerning tree", the man broke God's command and was punished and expelled from the ideal world, becoming co-creator in this (man's) real world. But the image of the ideal world was stamped for ever in his genetic code. That enables him to create new visions of the world as well as the visions of the new world.

In Eden apart from "good and bad discerning tree" there was the tree of life; one symbolizing the moral order and the other the genetic order. The man was tempted to get hold of "tree of life". Is the punishment to expel him from that world as well? To be creating the new world the man must, and he is capable of doing it, be thinking projectively, but he always remains responsible to his genetic structure.

Key words: *anthropocentrism, Bible, ecology paradigms, ecology perspectives, Genesis, Christianity, visions of the world, theology of creation*

ÖKOLOGISCHE STRUKTURELEMENTE DER GENESIS

Ivan Cifrić

Philosophische Fakultät, Zagreb

Zusammenfassung

Das Christentum ist ein Zivilisationsteil Europas und gewissermassen ist es mitverantwortlich für das ökologische Drama der Menschheit. Es gibt auch einseitige Anklagen gegen die jüdisch-christliche Tradition, die nach den Argumenten aus der Bibel greifen. Die Stellung des Autoren ist, dass mit diesen Argumenten die Legitimität einer eigentlichen Kritik über die Rolle des Christentums in Gestaltung des Mythos vom Anthropozentrismus nicht erreicht wird.

Nachforschung der Bibelgedanken kann einem zu kritischer Analyse der gegenwärtigen ökologischen Perspektiven gerade deshalb dienen, weil man in der Genesis ihre wesentliche Elemente finden kann. Das Buch der Genesis illustriert uns ein ideales Weltbild im Unterschied zu der realen Welt. Der Bibelgedanke entdeckt uns die Idee der Schöpfung und der Befreiung sowohl idealtypisch als auch historisch. Nach der Stellung des Autoren können die ökologischen Strukturen in der Genesis klar erkannt werden.

Durch sein Ergreifen nach der verbotenen Frucht von dem "Baum der Erkenntnis des Guten und des Bösen" hat der Mensch das Gebot Gottes verbrochen und wurde deshalb mit Vertreibung aus der idealen Welt gestraft; so wurde er Miterschöpfer dieser realen Menschewelt. Der Mensch hat aber in seinem genetischen Kode das Bild dieser idealen Welt beibehalten. Darum ist er fähig, ein neues Weltbild als auch das Bild einer neuen Welt zu erschaffen.

Ausser dem "Baum der Erkenntnis" gab es im Eden auch den "Baum des Lebens". Der erste symbolisiert eine moralische und der zweite eine genetische Ordnung. Der gegenwärtige Mensch ist in Versuchung, auch nach dem "Baum des Lebens" zu greifen. Sollte danach auch die Vertreibung aus dieser Welt folgen? Um eine neue Welt zu erschaffen — und der Mensch besitzt diese Fähigkeit — muss er projektiv denken können; denn er muss auch für die genetische Struktur Verantwortung tragen.

Grundausrücke: Anthropozentrismus, Bibel, ökologische Paradigmen, ökologische Perspektiven, Genesis, Christentum, Weltbild, Schöpfungstheologie

Cljučne riječi: ekologija marina, Jadransko zoološko nacionalni park naučno turistični parkovi prirode, reurbanizacija, sociologija turizma, urbanizacija

I. UVOD

Izgradnja marina u području jadranske obale pothvat je koji je u razvitku našeg turizma obilježio protekle desetljeće, kako po opsegu, količini investicija, tako i po krupnim izmjenama u tipu turističke ponude. Takva orijentacija i rekoncentracija ideja o nautičkom turizmu u nas, svakako je imala snažnu podršku u različitim tijelima za donošenje odluka, a po formi gotovo nista nije bilo prepušteno slučajju — osnovana je sasvim nova organizacija ACY koja je vrlo složenom koncepcijom izgradnje i režuma upotrebe marina svakako predstavnik jedne kompleksne ideje o tipu razvitka specifične turističke privrede. Različite marine duž jadranske obale, kojih danas ima oko tridesetak, uglavnom su u posjedu ACY-a, dok ih je nekoliko u vlasništvu pojedinih turističkih organizacija, unutar kojih posluju uglavnom kao samostalne jedinice.

Na primjer marina "Hramina" u Murteru koja je dio turističkog poduzeća "Slanica"; ne posluje potpuno samostalno; marina "Kornati" u Biogradu na moru koja je počela rad kao dio hotelsko-ugostiteljskog poduzeća "Ilija" u istom mjestu, da bi se kasnije osamostalila; marina "Kremlj" također posluje samostalno, a nekada je bila u sklopu hotelsko-ugostiteljskih kapaciteta Primorja i t.d.